

बापट गुरुजी

हिंदुस्थानी अध्यात्माने मोक्षप्राप्ती हे मनुष्य जीवनाचं परमोच्च ध्येय मानलं आहे. अध्यात्माप्रमाणे मोक्ष ही कुठली वस्तू किंवा मृत्यूनंतर राहायला जाण्याचा विशिष्ट प्रदेश नाही, तर मोक्ष ही मनाची एक अवस्था आहे, जिथे कोणत्याही प्रकारचं सुख-दुःख, सत्य-असत्य, पाप-पुण्य असं द्वंद्व उरत नाही. या अवस्थेत ईश्वरतत्त्वाशी पूर्ण एकरूपता व एकतानता साधली गेलेली असते. सलोकता, समीपता, सरूपता आणि सायुज्यता या मोक्षावस्थेच्या चढत्या क्रमाने येणाऱ्या चार पायऱ्या अध्यात्मात सांगितल्या गेल्या आहेत. यातील कोणत्याही पायरीवर पोहोचण्याआधी प्रथमतः संसार बंधनातून मुक्त व्हावं लागतं. वस्तुतः कोणीही कोणाला बळजबरीने संसार बंधनात अडकवलेलं नसतं, तर 'आपण बंधनात आहोत' या भासात्मक कल्पनेमुळे मुक्ती होत नसते, एवढंच!

संसार बंधनातून मुक्ती मिळवण्यासाठी प्रथम दोन जाणिवापासून मुक्त व्हावं लागतं. यातील प्रथम मुक्ती म्हणजे 'भयमुक्ती'. मनुष्य सतत कुठल्यातरी अनामिक भीतीने ग्रासलेला असतो. 'माझ्यावर काहीतरी अरिष्ट तर कोसळणार नाही ना?' किंवा 'मला मिळालेलं सुख कोणीतरी हिसकावून तर घेणार नाही ना?' या आणि अशा चिंतायुक्त विचारांची आवर्तनं सतत त्याच्या मनात सुरू असतात. या भीतीला कारणीभूत असतं ते त्यानेच गतकाळात निर्मिलेलं दुष्कर्म! भूतकाळातलं हे दुष्कर्म दुःखाच्या फलस्वरूपात अचानकपणे आपल्या वाट्याला येऊ शकतं, याची जाणीव मनुष्याच्या अंतर्मनाला असते, त्यामुळे तो सतत भयभीत होत राहतो. या कर्मफळांच्या भीतीपेक्षाही अधिक भिववणारी भीती म्हणजे मृत्यूची भीती! जीवनात सर्वाधिक शारवत जे काही असेल, तर तो म्हणजे मृत्यू. असे असले

तरीही प्रत्येक सजीवाची धडपड ही मृत्यू टाळण्यासाठीच असते. क्वचित प्रसंगी सांसारिक कटकटी आणि शारीरिक व्याधीना कंटाळून मनुष्य मृत्यूची भाषा करतो, परंतु दुःखाच्या कारणांचा परिहार जर झाला तर जीवनाला कंटाळलेला हाच मनुष्य पुन्हा नव्याने जगायला सज्ज होतो! मृत्यू म्हणजे दुसरे तिसरे काही नसून एखाद्या वस्त्रबदलाप्रमाणे फक्त देहबदल आहे आणि शिल्लक

सुखाचा उपभोगही तेवढा हानिकारक नसतो जेवढा त्या सुखाचा सतत पाठलाग व अभिलाषा शक्तिव्यय करणारा- म्हणूनच अंतिमतः हानिकारक ठरतो. कारण इच्छांची ही साखळी कधीही न संपणारी असते, एक पूर्ण होताच तत्क्षणी नवीन इच्छेचा उगम झालेला असतो.

दुःखाच्या सतत भीतीमुळे आणि सुखाच्या सतत अपेक्षेमुळे मनुष्य संसार बंधनातून सुटण्याऐवजी त्या भवसागरात

निदान त्या काळात तरी मनुष्याला भयाचा आणि सांसारिक इच्छांचा विसर पडतो. साधनेत जसजशी प्रगती होईल तसतसं मनुष्याला दैनंदिन जीवनातले बारीकसारीक क्लेश शांतपणे स्वीकारता येऊ लागतात आणि नवनवीन कामनांचा पाठलाग करणारं त्याचं मनही काही प्रमाणात स्थिर होऊ लागतं. मानवाच्या मनाला सतत इच्छांचं गाजर लागतं आणि ही मोहमयीसुष्टी वेगवेगळी भासात्मक गाजरं मनुष्याला दाखवत राहते. मोहाच्या

या जाळ्यापासून सुटण्याचा एकच मार्ग म्हणजे साक्षात ईशतत्त्वाची प्राप्ती करून देणाऱ्या मोक्षावस्थेचं गाजर मनापुढे ठेवणं आणि त्यासाठी प्रयत्न करण्याची सवय साधनेद्वारे देह-मनाला लावून घेणं. असा उच्च हेतू ठेवून साधनेतलं सातत्य जर दीर्घकाळ टिकवता आलं तर मनाला, बुद्धीला, चित्ताला आणि देहाला इतकी बळकटी येते की, प्रत्यक्ष मृत्यू समोर दिसला तरी आक्रोश न करता शांतचित्ताने त्याला सामोरं जाण्याचे सामर्थ्य निर्माण होते. अत्युच्च ध्येय ठेवल्याने वीररसाचं स्फुरण झालेला मनुष्यसुद्धा उत्फुल्लतेने हसत-हसत मृत्यूला कवटाळतो. हिंदुस्थानी इतिहासातलं याचं ज्वलंत उदाहरण म्हणजे स्वातंत्र्यसेनानी खुदीराम बोस, ज्यांचं वजन फाशीची शिक्षा सुनावल्यापासून ती अमलात येईपर्यंतच्या काळात चक्क वाढलं.

आपल्यापैकी प्रत्येकाला असंच शौर्य दाखवून अध्यात्मातलं मोक्षाचं शिखर सर करायचं आहे. हा प्रवास अंधारातला प्रवास आहे ज्यात भय आणि कामनांची श्वापदं जागोजागी दबा धरून बसली आहेत. कलियुगाच्या प्रभावामुळे मुक्तीच्या या प्रवासात मनात अनेक विकल्प निर्माण होणार, संकटं येणार, परंतु 'रात्रंदिन आम्हां युद्धाचा प्रसंग' असं म्हणत विकल्पांमुळे डळमळीत न होता जो मोक्षावस्थेचा प्रकाश प्राप्त करण्यासाठी साधनेची मशाल हाती घेतो त्याच्या आयुष्यात भयाची आणि विकारांची रात्र संपून मुक्तीची पहाट निश्चितपणे उगवते.

मोक्षापूर्वीची मुक्ती

राहिलेल्या इच्छा, वासना, कर्मभोग संपवण्यासाठी पुन्हा देह धारण करावाच लागणार आहे, असे जर या मृत्यूनामक दोन जीवनांमधील संधिकाळाचे यथार्थ ज्ञान झाले तर मृत्यूच्या अनामिक भीतीपासूनही मुक्ती मिळून मनुष्य जीवन-मृत्यूच्या चक्रातून कायमचीच सुटका करी मिळेल याचा विचार करू लागेल, परंतु असे मुमुक्षुत्व प्राप्त होण्यासाठी आवश्यक असणारी दुसरी महत्त्वाची मुक्ती म्हणजे विकार मुक्ती. काम, क्रोध, लोभ यासारख्या षड्विकारांचा उगम मानवी मनात सतत निर्माण होणाऱ्या कामनांमध्ये असतो. प्रत्यक्ष

अधिकाधिक खोल जातो, म्हणजेच त्याला 'भवरोग' जडतो. या भवसागरात आपणच आपल्याला वाहवून घेतलेलं असतं तेव्हा यातून बाहेर पडण्याचा मार्गही आपल्यालाच शोधावा लागतो. या सत्याचं आकलन झालेला मनुष्य आपोआप आध्यात्मिक साधना मार्गावर येऊन पोहोचतो! कारण भयमुक्ती आणि विकारमुक्ती मिळवण्याचा सर्वात सोपा मार्ग आहे तो म्हणजे नामस्मरण, जप, तप, यज्ञ, ध्यान, मानसपूजा या वेगवेगळ्या मार्गांनी केलेली ईश्वरी चिंतनाची साधना.

साधनेत निर्माण होणाऱ्या एकाग्र अवस्थेचा सर्वात पहिला फायदा म्हणजे